

" اصل نسخه "

و کاربرد آن در کتابداری

ر.ع. شاکری

چکیده: نویسنده به منظور حفظ و صیانت نسخه اصلی آثار اندیشمندان و جلوگیری از تحریف در آنها پیشنهاد می‌کند که دستنوشته صاحبان تألیف یا يك نسخه چاپی به امضای مؤلف رسیده در کتابخانه ملی یا هر کتابخانه معتبر دیگر ثبت و رده‌بندی شود و به عنوان مرجع برای استفاده محققان و مصونیت از تحریف حفظ و نگهداری گردد.

نسخه و نسخه اصلی چنین تعریف شده‌اند: ۱ - نسخه نمونه‌ای از يك اثر چاپی؛ یا " یکی از نمونه‌های همسان يك اثر که تشکیل يك چاپ، چاپ جدید یا ویرایش را می‌دهند. " ۲ - نسخه اصلی، نمونه اصلی آثار هنری دو یا سه بعدی که بوسیله خود هنرمند بوجود آمده است.^۱ البته در این مقاله مقصود تعریف اثر یا تألیف و یا تصنیف و یا آنچه از يك نویسنده یا شاعری بجا می‌ماند نیست، بلکه مقصود کاربرد " اصل نسخه " یا " نسخه اصلی " در امر کتابداری است.

هر اثری، خواه نگارش علمی، یا آفرینش هنری و یا رسالاتی در زمینه‌های اجتماعی و اعتقادی که حاوی نظرانی هم باشد کمتر دیده شده است که در طول زمان آن هم در شرایط متغیر زمانه سالم و به دور از غرض و ملاحظات سیاسی و اجتماعی مصون مانده باشد.

در اعصار گذشته، روزگاری که صنعت چاپ پدید نیامده بود، کتابهای خطی به عنوان سند علمی و درسی و ابزار تعلیم و تعلم رواج داشت و " اصل نسخه " یا شرح و یا حواشی آن در نزد عالمان منزلتی تمام داشت. رسم چنین

---

۱. پوری سلطانی، فروردین راستین اصطلاحنامه کتابداری و ویرایش دوم - تهران ۱۳۶۵.

بود که صاحبان تألیف برای اینکه دستنوشته‌هایشان دچار تحریف و تنقیض نگردد به "توقیع" می‌پرداختند و بدینوسیله آثار خود را از دستبرد مغرضان مصون می‌داشتند.

با ظهور چاپ و دگرگونی شکل ظاهری کتاب، کتابهای خطی که با ظرافت و آراستن اوراق آن به تذهیب و ترصیح، ذوق و تجمل و تمدن فرهنگ مردم ایران نیز در آن دیده می‌شد، بتدریج رو به زوال رفت، آئین تقریر و تحریر با لطف و ظرافت در کتابت کتاب منسوخ گردید، امر کتابسازی به دستگاههای چاپ سپرده شد. در مقررات چاپ چنین است، که صاحبان تألیف دستنوشته‌های خود را بعد از تصحیح و تنقیح به مسئول چاپ می‌سپارند که بزیور طبع آراسته گردد و در تیراژ دهها هزار نسخه تکثیر شود. دستنوشته مؤلف که همان سند دست اول است در اینجا بعد از حروفچینی و مراحل بعدی آن موجودیت خود را از دست می‌دهد و معلوم نیست سرانجام به کجا و به چه سرنوشتی گرفتار می‌شود.

حقیقت آن است که "دستنوشته‌های مؤلف" با همه اهمیتی که دارد در نظام کتابداری یک اصل فراموش شده است، که تا کنون به حساب گرفته نشده است.

اگر برای حفظ و صیانت مقیاس "متر" که معادل "صد سانتی‌متر" است می‌گویند اصل آنرا در موزه لوور در شیشه بلورین نگهداری می‌کنند که مبادا در معرض تغییر قرار گیرد، قدر مسلم برای حفظ و صیانت آثار اندیشمندان و صاحب نظرانی در مسائل فکری و اعتقادی و اجتماعی که به مرور دچار توجیه و تحریف نگردند، باید چاره‌ای اندیشید.

قرنهاست فتوای حجت‌الاسلام امام غزالی در باب یزید و ناروایی لعن بر او که در آثار و کتابهای او درج است، همواره مورد بحث است، البته پژوهشهای علمی که لازمه آن مبتنی بر شک علمی است، خود راهی است بر کشف حقیقت، ولی سنوال این است که "نسخه اصلی" این فتوای که به توقیع امام

محمد غزالی رسیده است، در کجاست؟ قولی بر آن است که در کتاب دیگر، وی در پایان عمر مستبصر شده است، این نظر در کدام دستنوشته اصلی است و بر چه اعتبار؟

در روزگار ما کم نیستند مصلحان و اندیشمندانی که اقوال و آثارشان دچار تحریف نشده باشد. صحت و اصالت مندرجات یک " اثر " چاپ شده و در چاپهای بعدی، بر چه ضمانتی است؟ کافی است مغرضانی و یا ناشرانی با سازمانی مجهز و جهانی در آثاری که بامسائل سیاسی و عقیدتی جامعه بستگی دارد، دست به کار شوند و به تعداد تکثیر آنچه می‌خواهند راه تحریف پیش گیرند.

پیشنهاد این است که در درجه اول دستنوشته صاحبان تألیف ولو خط‌خوردگی داشته باشد به عنوان " نسخه اصلی " مورد اعتبار قرار گیرد و در نظام کتابداری به نام " اصل نسخه " در کتابخانه‌ها ثبت و رده‌بندی گردد و کاربرد آن در موارد اختلاف مرجع محققین و صاحبان تردید واقع شود. و اگر دستنویس صاحب اثر بهر علتی مغشوش و یا غیر قابل ضبط باشد در اولین نوبت چاپ نسخه‌ای از آن به ملاحظه مؤلف برسد و با امضای صدر و ذیل کتاب، صاحب تألیف بر صحت و اصالت کتاب خود مهر تأیید نهد و این دو نسخه رسم گردد که به عنوان " اصل نسخه " در کتابخانه ملی و یا هر کتابخانه معتبر دیگر به عنوان مرجع نگهداری شود.

با رسم این قانون، اینگونه آثار چاپی که مزین به دستخط و امضای مؤلف قرار گرفته است، علاوه بر مصونیت از تحریف، از اعتبار ویژه‌ای برخوردار است که می‌توان چنین آثار را معادل نسخه‌های خطی بشمار آورد.